

مصادیق گناه در فضای مجازی

فاطمه السادات فاطمی^۱

چکیده

این تحقیق به بررسی مصادیق گناه در فضای مجازی پرداخته است. یافته‌ها نشان دادند که اشاعه فحشا، غیبت، نشر اکاذیب، توهین، ترویج بی‌حجابی و انتشار شبهات دینی از جمله مهم‌ترین گناهان در فضای مجازی هستند که با سهولت دسترسی و ناشناس بودن کاربران تشدید می‌شوند. ضرورت انجام این پژوهش از آن جهت بود که انتشار و ترویج محتوای نابه‌هنجار اخلاقی، اجتماعی و دینی در فضای مجازی تأثیرات مخرب بر فرد و جامعه دارد. هدف اصلی تحقیق، بیان مصادیق بروز گناهان در این فضا و اثرات آن‌ها بر فرهنگ و رفتار کاربران بوده است. روش تحقیق توصیفی و مبتنی بر منابع دینی و فقهی و مطالعات حقوقی صورت گرفته است. محقق در پایان به این نتیجه رسید که تحقیق بر ضرورت آموزش آگاهانه کاربران، افزایش نظارت قانونی و تقویت فرهنگی برای مقابله با گناهان فضای مجازی تأکید دارد. این پژوهش به عنوان منبعی قابل استناد می‌تواند در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و توسعه فضای سالم مجازی موثر باشد.

کلیدواژه: اشاعه فحشا، فضای مجازی، کنترل، گناه، مصادیق.

^۱ - طلبه سطح دو حوزه علمیه فاطمه الزهرا شهرستان ورزنه

homaalizadeh۴۷۶۶@gmail.com

مقدمه

در عصر حاضر، فضای مجازی به یکی از بسترهای مهم ارتباطات انسانی تبدیل شده است که تأثیر عمیقی بر رفتارهای فردی و اجتماعی دارد. با وجود مزایای بسیار، این فضا به دلیل ویژگی‌هایی مانند گمنامی، سهولت انتشار مطالب و گستردگی مخاطبان، موجب ترویج گناهان و انحرافات فکری و اخلاقی شده است. لذا ضرورت دارد مصادیق گناه در فضای مجازی بررسی و شناخته شود. این مقاله با مروری بر تعاریف مصادیق، گناه و فضای مجازی، به دنبال شناخت دقیق‌تر مصادیق گناه در فضای مجازی و بیان نمونه‌های به روز آن می‌باشد.

درباره گناه و فضای مجازی تحقیقات با موضوعات متفاوت صورت گرفته است. در ادامه چند نمونه که توسط محقق مورد بررسی قرار گرفته است بیان می‌شود. کتاب «زندگی دینی در فضای مجازی» نوشته زهره و زینت آیت اللهی (۱۳۹۷) با تکیه بر آیات نورانی قرآن و روایات اهل بیت، دستورالعمل‌هایی را بیان می‌کند که کاربران فضای مجازی را به دقت در رفتارها و عملکردهایشان در این فضا وادار می‌دارد و خط مشی زندگی اسلامی را در این محدوده مشخص می‌کند. در این کتاب فقط به راهکارهای حفاظت افراد در برابر خطرات و گناهان فضای مجازی پرداخته شده است. و به مصادیق گناه در فضای مجازی به طور خاص نپرداخته است. کتاب «پرتگاه‌های حقیقی در فضای مجازی: تاملی بر گناهان در بستر فضای مجازی» نوشته محمد مهدی فجری و محمد کهوند؛ موضوع اصلی کتاب بررسی گناهان مختلف و دام‌های شیطانی در فضای مجازی است که با هدف احیای امر به معروف و نهی از منکر و سالم سازی جامعه اسلامی نگارش شده است. نویسندگان با رویکردی فقهی و تربیتی به تحلیل آسیب‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی می‌پردازند و نقش این فضا را در تسهیل برخی گناهان بررسی کرده و آثار گناه در فضای مجازی را در زندگی فردی و اجتماعی بیان می‌کند. این کتاب

علاوه بر بیان مصادیق گناه به آثار آن نیز در زندگی فردی و اجتماعی اشاره دارد. پایان نامه «آسیب شناسی شبکه‌های اجتماعی مجازی در پرتو قواعد فقهی» اثر محمدتقی عبدالهی بهنام؛ این پایان نامه به بررسی آسیب‌های ناشی از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی پرداخته و با بهره‌گیری از قواعد فقهی و راهکارهای کاهش پیامدهای منفی این فضاها را ارائه می‌دهد. ویژگی‌هایی مانند ناشناسی، سرعت انتشار و گستردگی مخاطبان در فضای مجازی باعث افزایش گناهان و آسیب‌های اجتماعی می‌شوند. در این مطالعه، لزوم آموزش دینی و فرهنگ سازی برای مقابله با این آسیب‌ها مورد تأکید قرار گرفته است. در حالیکه در تحقیق پیش رو محقق در صدد بیان مصادیق گناه در فضای مجازی می‌باشد و بدنبال بیان راهکار نیست. پایان نامه «تبیین احکام فقهی-حقوقی فعالیت در فضای مجازی» اثر ژيلا قربانی خان آبادی؛ در این پایان نامه موضوعات مختلفی مانند حریم خصوصی، جرایم رایانه‌ای، مسئولیت مدنی، و چارچوب‌های قانونی فعالیت در فضای مجازی از دیدگاه فقه و حقوق اسلامی مورد تحلیل قرار گرفته است و در پایان راهکارهای فقهی و حقوقی برای تنظیم و کنترل فعالیت‌های کاربران در فضای مجازی ارائه شده است. تحقیق حاضر بدنبال بیان مصادیق گناه در فضای مجازی است نه راهکار فقهی و حقوقی.

در این تحقیق با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای به بیان مصادیق گناه در فضای مجازی پرداخت و با بیان نمونه‌ها و مثال‌های به روز گناهان فضای مجازی، سعی نمود تا مخاطب خود را نسبت به این مساله آگاه‌تر سازد.

۱- مفهوم شناسی

برای روشن تر شدن آنچه که محقق در صدد بیان آن می‌باشد تا با واژه‌هایی مصادیق، گناه و فضای مجازی آشنا شویم.

مصادیق: مصادیق جمع واژه مصداق است. در فرهنگ‌های لغت واژه مصداق به معانی «گواه،

راستی، مورد، مثال، حجت، شاهد، مطابق، موافق چیزی، چیزی که صدق دیگری از او یافت شود، دلیل راستی سخن، چیزی که دلیل راستی کسی باشد، موجودی خارجی که مفهوم بر آن صدق کند یا آنچه که منطبق بر امری گردد^۱ معنا شده است. به عنوان مثال عمر و بکر مصداق‌های مفهوم انسان هستند. واژه مصداق در عربی با کلماتی چون مثل، نموذج، قدوة، عبرة، أمثلة، سابقة، مثل عبره، نظیر به کار رفته است.

در مجموع، واژه مصداق در زبان فارسی به معنای نمونه‌ای از یک مفهوم یا موضوع به کار می‌رود که هدف محقق از استفاده از این واژه، همین معنا می‌باشد.

گناه: گناه یا گنه در لغت‌فارسی به معنای «کار بد، بزه، قصور، تقصیر، عمل‌زشت، نافرمانی، معصیت، جرم، خطا، عصیان، فتنه، بزه، غلط، جفا، ظلم، کار بد، عمل زشت، تبه‌کاری، عملی که زشتی و بدی را با خود همراه دارد^۲» آمده و در لغت‌عرب از آن به «ذنب، اثم، معصیت، سیئه^۳» تعبیر شده است. در دین مبین اسلام هر کاری که بر خلاف فرمان خداوند متعال باشد، گناه شمرده می‌شود و مقصود محقق از واژه گناه در این تحقیق همین معنا می‌باشد.

فضا: در لغت فارسی واژه فضا به معانی «ساحت، زمین، وسیع، مکان وسیع میدان؛ عرصه؛ وضعیت، حالت و کیفیت چیزی؛ محیط؛ جو: فضای سیاسی روز^۴ محیط نامتناهی بیرون^۵» به کار برده

^۱ - معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۳، ص ۴۱۶۶؛ دهخدا، فرهنگ لغت دهخدا، ج ۱۲، ص ۱۸۵۴۷.

^۲ - همان، ص ۳۳۹۵. همان، ج ۱۱، ص ۱۷۰۰۶. همان، ج ۲، ص ۱۶۹۷.

^۳ - فجری، کهنود، پرتگاه‌های حقیق در فضای مجازی؛ تاملی بر گناهان در بستر فضای مجازی، ص ۱۳؛ جزایری، محمدعلی، ترجمان القرآن، ص ۴۵۰.

^۴ - انوری، فرهنگ کنایات سخن، جلد ۲، ص ۱۱۶۲.

^۵ - انوری، فرهنگ فشرده سخن، ج ۲، ص ۱۶۶۰.

می‌شود و در اصطلاح جغرافیا به «مکانی که کره زمین و هوای جو در قسمتی از آن واقع است و از هیچ طرف محدود نیست»^۱ گفته می‌شود.

مجازی: در لغت نامه‌های فارسی کلمه مجازی در معانی «غیر حقیقی؛ ضد و مقابل حقیقی، جزا دهنده، پاداش دهنده»^۲؛ غیر واقع؛ استعمال لفظ در غیر معنی موضوع له با وجود قرین‌ای که مانع از اراده معنی اصلی باشد^۳ استعمال شده است.

فضای مجازی: واژه «فضای مجازی» در منابع لغوی سنتی به شکل ترکیب دو واژه «فضا» و «مجازی» تعریف شده است که هر یک به طور جداگانه قبلاً ذکر شد. اما در اصطلاح به مجموعه‌ی پلتفرم‌ها (برنامه‌ها)، شبکه‌های ارتباطی و محیط‌های دیجیتال اطلاق می‌شود که از طریق اینترنت و فناوری‌های مرتبط ایجاد شده‌اند. این فضا امکان برقراری ارتباط، دسترسی به اطلاعات، خرید و فروش محصولات و خدمات و حتی آموزش و سرگرمی را فراهم می‌کند. فضای مجازی همان دنیای دیجیتالی است که ما روزانه با آن در ارتباط هستیم، از شبکه‌های اجتماعی مانند اینستاگرام و توییتر گرفته تا ابزارهای پیامرسانی مانند واتساپ و تلگرام. فضای مجازی، فضایی است که در آن واژه‌ها، پیوندها، داده‌ها، از راه ارتباطات بوسیله رایانه‌ها، گوشی‌ها و شبکه‌های اجتماعی و... پدیدار می‌شود. این فضا، در حقیقت، ارتباط داخلی عمده افراد بشر را از راه رایانه‌ها و ارتباطات راه دور، بدون نگرش به فضای جغرافیایی و فیزیکی بر دوش دارد.^۴

مقصود محقق از فضای مجازی در این تحقیق همین دو معنای اخیر یعنی مجموعه‌ای از پلتفرم‌ها و شبکه‌های اجتماعی و پیامرسان‌ها مانند اینستاگرام و تلگرام و واتساپ و غیره می‌باشد.

^۱ - عمید، فرهنگ فارسی عمید، ج ۲، ص ۱۵۴۲.

^۲ - دهخدا، فرهنگ لغت دهخدا، ج ۱۱، ص ۱۷۹۰۶.

^۳ - معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۳، ص ۳۸۶۳.

^۴ - طباطبایی، لیالی، قواعد فقهی پالایش فضای مجازی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۸۷.

بی‌حجابی نتیجه تلفیقی از عوامل اجتماعی، فرهنگی و فکری است که فضای مجازی در گسترش آن نقش موثری ایفا کرده است. این موضوع به عنوان یکی از آسیب‌های جدی فرهنگی و اجتماعی؛ علاوه بر آثار فردی، تأثیرات گسترده‌ای بر خانواده و جامعه وارد کرده است. فضای مجازی با گسترش الگوهای نامناسب پوششی و تسهیل دسترسی به محتوای مغایر با آموزه‌های دینی، زمینه ساز اشاعه بی‌حجابی شده است. همچنین، اثرات منفی این پدیده بر بنیان خانواده، کاهش حیا و تقویت فرهنگ غریزدگی در جامعه از دیگر مباحث مطرح شده است.^۱

فضای مجازی با ترکیب مواردی چون تاییدگیری اجتماعی، الگوسازی نادرست، عادی سازی، قبح شکنی و نفوذ فرهنگی، به طور موثری در ترویج بی‌حجابی نقش ایفا می‌کند.^۲ برای نمونه می‌توان موارد زیر را به عنوان مصادیق بی‌حجابی و تن‌نمایی در فضای مجازی بیان نمود:

- انتشار عکس‌ها و فیلم‌هایی با پوشش نامناسب یا نیمه‌عریان. پخش لایوها یا ویدئوهایی که در آن افراد با لباس‌های تحریک‌آمیز ظاهر می‌شوند.
- استفاده از فیلترها یا افکت‌هایی که باعث برجسته شدن اندام‌ها یا ظاهر جنسی می‌شوند.
- تبلیغ یا ترویج مدهای لباس و آرایش‌هایی که خلاف حجاب اسلامی است. انتشار عکس‌ها یا فیلم‌های شخصی با لباس‌های نامناسب در شبکه‌ها.
- ساخت و اشتراک‌گذاری ویدئوهای رقص یا رفتارهای تحریک‌آمیز. باز نشر محتوای جنسی یا غیر اخلاقی تحت عنوان طنز.
- استفاده از زبان رکیک و بی‌حیایی در گفتگوهای عمومی یا خصوصی.

^۱ - ر.ک. اکبری، حجاب در عصر ما، صص ۱۲-۷۵.

^۲ - همان

- برقراری ارتباط دوستانه یا عاشقانه غیر مشروع در شبکه‌های اجتماعی. ضبط و پخش ویدئوهای زنده با محتوای بی‌حجاب یا تحریک‌آمیز.
- حضور در چت‌روم‌ها یا گروه‌هایی با محتوای نامناسب.
- انتشار مطالب و تصاویر مغایر با ارزش‌های خانوادگی و دینی. ترویج و آموزش رفتارهای خارج از عرف و ارزش‌ها در صفحات عمومی.

بی‌حجابی و تن‌نمایی در فضای مجازی باعث ترویج فساد اخلاقی، تحریک شهوت و اشاعه فحشا می‌شود و از نظر شرعی و قانونی ممنوع است. این رفتارها می‌توانند به کاهش ارزش‌های دینی و فرهنگی در جامعه منجر شوند و زمینه‌ساز آسیب‌های اجتماعی و روانی باشند.

نتیجه‌گیری

بحث حاضر با عنوان «مصادیق گناه در فضای مجازی» اهمیت بسیار بالایی در تحلیل چالش‌های اخلاقی و فرهنگی ایجاد شده توسط فناوری‌های نوین دارد. نتایج حاصل از بررسی‌های انجام شده نشان داد که فضای مجازی به علت ویژگی‌هایی مانند ناشناسی کاربران، سرعت انتشار اطلاعات، عدم نظارت کامل و گستردگی مخاطبان، بستری مناسب برای گسترش گناهان همچون اشاعه فحشا، غیبت، نشر اکاذیب، تهمت، شبهات دینی و ترویج بی‌حجابی فراهم ساخته است. این گناهان با سرعت و وسعت زیاد در جامعه پخش شده و علاوه بر آثار فردی، اثرات زیان‌باری بر ارزش‌ها و بنیان‌های اخلاقی جامعه وارد می‌کنند. بنابراین، ضرورت دارد کاربران فضای مجازی، با آگاهی از این گناهان، مسئولانه و با حفظ تقوا و اخلاق اسلامی، از ارتکاب آن‌ها بپرهیزند و نهادهای فرهنگی، آموزشی و قضایی نیز به طور مستمر در جهت آموزش قواعد و محدود سازی محتوای آسیب‌زا و غیر اخلاقی در فضای مجازی تلاش نمایند.

تحقیق حاضر با روش توصیفی و استفاده از منابع دینی، فقهی و حقوقی، ابعاد مختلف مسئله را روشن ساخت و ضرورت به کارگیری راهکارهای فرهنگی، آموزشی و حقوقی جامع جهت مقابله با این پدیده را برجسته نمود.

تحقیق پیش رو با محدودیت‌هایی در زمینه نبود داده‌های میدانی گسترده و بررسی تفاوت‌های فرهنگی-جغرافیایی در جوامع مختلف روبه‌رو بود که ضرورت تحقیق در این حوزه را نشان می‌دهد. همچنین ابعاد حقوقی و فنی پیشرفته‌تر، به بررسی‌های تخصصی‌تری نیاز دارد که در حیطه این مقاله جای نگرفت.

پیشنهاد

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به بررسی تأثیرات فرهنگ‌های مختلف بر گناهان فضای مجازی، ارزیابی اثر بخشی قوانین و فناوری‌های کنترل محتوا و عوامل روان شناختی زمینه ساز پرداخته و سیاست گذاران، خانواده‌ها و نهادهای فرهنگی را در برنامه ریزی‌های مربوط، یاری نمایند. این پژوهش می‌تواند مبنایی برای ارتقای سلامت اخلاقی و فرهنگی در عصر دیجیتال باشد و مسیر تحقیقات علمی کاربردی در این عرصه را هموار کند.

منابع

*نهج البلاغه

۱. انوری، حسن، فرهنگ فشرده سخن، تهران، انتشارات سخن، ۱۳۸۲.ش.
۲. _____، فرهنگ کنایات سخن، تهران، انتشارات سخن، جلد دوم، ۱۳۸۳.ش.
۳. اکبری، محمدرضا. حجاب در عصر ما. تهران: پیام آزادی، چاپ اول، ۱۳۸۰.ش.
۴. جزایری، محمدعلی، ترجمان القرآن، بی‌جا، رسانه مکتوب، بی‌جا، ۱۳۹۵.ش.
۵. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، ج ۱۲، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ اول از دوره جدید، ۱۳۷۳.ش.

۶. زینالی، توحید، پرسش و پاسخ‌های جرایم توهین، تهدید، افترا و نشر اکاذیب، تهران، انتشارات چراغ دانش، چاپ اول، ۱۳۹۵.ش.
۷. صحرایی اردکانی، کمال، آسیب شناسی فضای مجازی و راهکارهای مقابله از دیدگاه قرآن و روایات، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام، چاپ اول، ۱۴۰۱.ش.
۸. طباطبایی، علی رضا، قواعد فقهی پالایش فضای مجازی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، جلد ۱، تهران: نشر تخصصی، ۱۴۰۲.ش.
۹. _____، تهمت و افترا در فضای مجازی، تهران، ناشر خصوصی، چاپ اول، ۱۴۰۱.ش.
۱۰. عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران، موسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۹.ش.
۱۱. فجری، محمدمهدی، کهوند، محمد، پرتگاه‌های حقیق در فضای مجازی؛ تاملی بر گناهان در بستر فضای مجازی، قم، انتشارات مهر امیرالمومنین، چاپ اول، ۱۳۹۷.ش.
۱۲. قرائتی، محسن، گناه شناسی، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن کریم، چاپ دوازدهم، ۱۳۹۹.ش.
۱۳. _____، پرسش‌ها و پاسخ‌های قرآنی، ج ۲، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن کریم، چاپ اول، ۱۳۹۴.ش.
۱۴. کهوند، محمد، شبکه عنکبوتی (روشهای جذب، نفوذ و تأثیرگذاری در فضای مجازی)، قم، انتشارات ذکری، چاپ اول، ۱۳۹۵.ش.
۱۵. _____، سلیمانی آشتیانی، مهدی، فضای مجازی؛ دام‌ها و دانه‌ها، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۸.ش.
۱۶. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، ج ۳، موسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۱.ش.
۱۷. محمدی، علی، تهدیدهای فضای مجازی و راهکارهای مقابله با تکیه بر آیات و روایات و رهنمودهای مقام معظم رهبری و متخصصین، انتشارات افتاب گیتی، چاپ اول، تهران، ۱۳۹۷.ش.
۱۸. نوری، عباس، بررسی فقهی حکم اهانت به مقدسات ادیان، تهران، انتشارات مجدف چاپ اول، ۱۳۹۴.ش.

مقالات

۱۹. جلالی، نفیسه، «مصادیق غیبت در فضای مجازی»، خبرگزاری حوزه، ۱۴۰۳.ش.

سایت‌ها

<https://www.noormags.ir> .۲۰

[/https://www.balagh.ir](https://www.balagh.ir) .۲۱

[/https://hawzah.net](https://hawzah.net) .۲۲

[/https://rasekhoon.net](https://rasekhoon.net) .۲۳

<https://snn.ir/fa/news> .۲۴

[/https://www.hawzahnews.com](https://www.hawzahnews.com) .۲۵

<https://wikihoghoogh.net> .۲۶